

ביאורים

המשבר של חטא העגל, היה גדול מאד - נפילה גדולה ועמוקה של עם ישראל רגעים אחדים אחרי ההתעלות הגדולה שבמתן תורה. המהר"ל האריך ועמל להסביר ולבאר עד כמה גדולה מעלתם של ישראל שזכו לקבל תורה מבורא עולם, ולכן הידיעה שמיד אחרי קבלת התורה הם נופלים בצורה כה קשה ועמוקה מבלבלת מאד. כיצד ניתן להסביר שלאחר עליה כה גדולה של דור בעל מעלה גדולה כל כך הם נופלים נפילה כה גדולה? האם גודל הנפילה לא מעיב על הדברים הגדולים שנכתבו על מעלתם של ישראל בקבלת התורה?

אם נתבונן בדברי חז"ל נמצא שהם נתנו מענה לשאלות אלו. חז"ל אומרים שישראל לא היו ראויים לחטא זה, והסיבה שבכל זאת חטאו הייתה כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה. ממשעותם הפשוטה של דברים אלו היא, שהחטא נגזר עליהם מלמעלה ואינו נובע מהם, וכך לכאורה נפתרת הבעיה שהצגנו לעיל, שהרי לפי דבריהם ישראל מצד עצמם לא נפלו אחרי מתן תורה. אולם בודאי עלינו להניח שאין לקרוא את הדברים כפשוטם, שהרי לא יתכן שהקב"ה לא ייתן לאדם בחירה חופשית, ויגזור עליו לחטוא. לכן ניתן להסביר שגם אם נאמר שהייתה גזרה אלוהית על חטא, הגזרה אינה על אדם או אנשים מסוימים, אלא גזרה כללית שיהיה מי שיחטא, והם בבחירתם חטאו. כך הסביר המהר"ל שסבר רש"י, אולם המהר"ל עצמו אינו מקבל הסבר זה. הוא סובר שלא תתכן מציאות של הכרח אלוהי לחטא, ולכן מסביר שהגזרה האלוהית הייתה על התשובה ולא על החטא, למרות שכדי שתהיה תשובה צריך שיקדם לה חטא. גזירתו של הקב"ה הייתה כללית - שיהיה מי שישוב בתשובה, כדי לגלות את מציאות התשובה בעולם, וגם זה לא היה ממוקד באדם או בדור מסוימים. מדוע קיים צורך שמישהו יתן פתחון פה לבעלי תשובה? בכך יעסוק המהר"ל בהמשך.

הרחבות

• האם ה' מתערב בבחירה החופשית?

דבר זה אינו פלל, שיהיה השם יתברך גוזר על אדם פרטי שיחטא. ניתן להבין שדעת המהר"ל היא שלעולם ה' אינו מתערב בבחירת האדם ואינו מונע ממנו לבחור בטוב. לפי הבנה זו יוצא שהמהר"ל חולק על הרמב"ם. הרמב"ם כתב: "ואפשר שיחטא האדם חטא גדול או חטאים הרבה עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהיה הפירעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעים ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאים שעשה" [הלכות תשובה ו, ג]. עולה מדברי הרמב"ם שלפעמים ה' מונע מהאדם בחירה חופשית. הרמב"ם אף מביא מהתנ"ך מספר דוגמאות שבהן מוכח שהקב"ה התערב בבחירה החופשית. לפי עקרון זה, הוא מתרץ את הקושיה המפורסמת - איך ייתכן שנענש פרעה והרי כתוב "ואני אחזק את לב פרעה", ומסביר שהקב"ה התערב בבחירתו החופשית של פרעה כעונש על מעשיו הרעים. ישנם ראשונים שחלקו על הבנת הרמב"ם (ראה למשל ספר העיקרים ד, כה), והמהר"ל יכול כמוכן לסבור כמותם, אולם בספרו "גבורות ה'" מתייחס המהר"ל לנושא של הכבדת לב פרעה, ומביא בתוך דבריו הסבר הדומה להסברו של הרמב"ם [פרק לא]. לכן נראה לנפש שכוונת המהר"ל שאף פעם אין התערבות אלוהית הגורמת לאדם להתחיל לחטוא, אך ייתכן שתהיה התערבות אלוהית שמונעת מן האדם את החזרה בתשובה, והעונש יינתן לו על החטאים שחטא בבחירתו החופשית. בדרך זו עולים דברי המהר"ל ודברי הרמב"ם בקנה אחד.

שאלות לדין

מה ההבדל בין חטא של יחיד לחטא של רבים, הרי לכאורה הרבים הם בסופו של דבר סך של פרטים? מה הכריח את רש"י להסביר שחטא העגל נבע מ'גזרת מלך', ולא מהיצר הרע?

רש"י פירש, שחטאם בעגל היה בגזירת הבורא, שישלוט בהם היצר הרע, כדי לתת פתחון פה לבעלי תשובה. וקשה איך יתכן שיגזור הבורא שיחטאו¹⁰ ויבואו עליהם עונשים חמורים כתוצאה מהחטא? אלא אין כוונת רש"י לומר, שהקב"ה גזר על דור יוצאי מצרים שיחטאו בחטא העגל ויעשו תשובה. וכן לא גזר הקב"ה על דוד שיחטא, דבר כזה אין לומר בשום אופן, מכיוון שאין הקב"ה גזר על אדם פרטי שיחטא. אלא כוונת רש"י, שהיתה גזירה שיחטאו בני אדם ויעשו תשובה, אבל לא היתה הגזירה על אדם מסוים. לכן החוטא בדבר זה נחשב כחוטא גמור, ככל שאר החוטאים, מפני שלא היתה עליו גזירה שיחטא.

בכל אופן עדיין קשה, הרי ישנה גזירה אלוקית שיהיה החטא, ולמה יגזור הקב"ה שיחטא מי שאינו ראוי לו לחטא? ועוד אם כוונת הקב"ה להורות על התשובה, הרי התשובה כתובה בתורה במקומות רבים, ומדוע צריך להדגים זאת על היחיד שעשה תשובה או על רבים שעשו תשובה? נשיב תחילה על השאלה הראשונה. הקב"ה לא גזר שיחטא אדם ויעשה תשובה, אלא הקב"ה גזר על מציאותה של התשובה בעולם, ולא על החטא. אמנם אין תשובה בלא חטא שקדם לה, אבל הגזירה אינה על החטא אלא על התשובה שהיא מעלה גדולה לעולם. לכן אין כאן שאלה כיצד גזר הקב"ה שיהיו חוטאים בעולם, כי גזרתו היא רק שתהיה תשובה בעולם.

לעילוי נשמת מורי שלום בן חיים ע"ה וסעידה בת יפת ע"ה

פרק מח

נושא הפרק: איך לאחר מתן תורה חטאו ישראל בעגל

חטא ישראל בעגל לתת פתחון פה לבעלי תשובה

אחר שהתבאר לך המדרגה העליונה שהגיעו ישראל אליה, הנה לפנינו שאלה עצומה מאד. איך תקף ומיד סרו מהר מן הדרך ועשו להם עגל מסכה? ודבר זה שאלה גדולה מאד, כי באין ספק שעם המעלה הגדולה אין ראוי דבר זה שימצא. וכאשר חפשונו בדברי חכמים בע"ז (ד, א): אמר רבי יהושע בן לוי: לא עשו ישראל את העגל אלא לתן פתחון פה לבעלי תשובה, שנאמר (דברים ה, כה): מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי כל הימים. והינו דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: לא היה דוד ראוי לאותו מעשה, דכתיב (תהלים קט, כב): ולבי חלל בקרב, ולא היו ישראל ראויים לאותו מעשה, דכתיב: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי כל הימים, אלא למה עשו? לומר לה, אם חטאו רבים, אומרים להם פלף אצל רבים שעשו תשובה, ואם חטא היחיד אומרים לו פלף אצל יחיד שעשה תשובה. וצריך א, דאי אשמועינן יחיד, משום דלא מפרסם חטאיה, אכל צבור דמפרסמא חטאיהו, אימא לא. ואי אשמועינן צבור, משום דנפיש רחמייהו, אכל יחיד אימא לא. צריך א, והינו דרבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, מאי דכתיב (שמואל ב' כג, א): נאם דוד בן ישי, ונאם הגבר הקם על? שהקים עלה של תשובה, עד כאן.

לפי רש"י צריך לומר שגזירת החטא אינה על האדם כפרט

ורש"י (בע"ז טם) פירש, כי גזרת מלך היה לשלט בהם יצר הרע, כדי לתן פתחון פה לבעלי תשובה, עד כאן. ותמה איך היה גזרת מלך שיחטאו, ויבא עליהם כל המעשים הגדולים המבארים? אכל אין דעתו זכרונו לברכה שיהיה גזרת מלך על ישראל, אשר יצאו ממצרים, שיהיו חוטאים ויעשו תשובה, וכן על דוד בעצמו שיהיה חוטא. דבר זה אינו פלל, שיהיה השם יתברך גוזר על אדם פרטי שיחטא. אכל דעת רש"י זכרונו לברכה, כי גזר השם יתברך שיחטאו בני אדם ויעשו תשובה. ולא על אדם פרטי זה לפיכך אם חטא אדם, זה נחשב לחטא גמור, כמו שאר החוטאים.

הגזירה אינה על החטא אלא על התשובה החייבת להמצא בעולם

ומכל מקום עדין קשה, כי יגזר השם יתברך לחטא על מי שאינו ראוי שיחטא מצד עצמו? ודבר זה רחוק מן הדעת! ועוד אם בא להראות לאדם שיעשה תשובה, הלא נמצא דבר זה בתורה מבאר במקומות הרבה מאד, שהזהיר על התשובה ולמה צריך להראות לה אצל רבים שעשו תשובה? או לה אצל יחיד שעשה תשובה? והנה נשיב על השאלה הראשונה, כי לא גזר השם יתברך שיהיה נמצא בעולם שיחטא האדם ואחר כך יעשה תשובה, רק היתה הגזרה מן השם יתברך על התשובה שתהיה נמצאת, לא על החטא פלל. ואף על גב שאי אפשר שלא יהיה תשובה בלא חטא? מקל מקום, עקר הגזרה מן השם יתברך לא היה על החטא, רק על התשובה אל השם יתברך. ודבר זה, שהוא התשובה, היא מדרגה עליונה לעולם. ולפיכך לא יקשה כלל מה שגזר השם יתברך שיהיה נמצא חוטאים בעולם. שאין זה כף, רק שגזר שתהיה נמצאת התשובה בעולם.

בפרק הקודם התבאר המעלה הגבוהה אליה הגיעו עם ישראל בשעת קבלת התורה. דבר זה מכריח שאלה גדולה מאד, איך מיד סרו ממדרגה ועשו עגל מסכה? שאלה זו היא שאלה נכבדה, כי אין ספק שבמעלתם הגבוהה אין ראוי שיעשו מעשה כזה. חפשונו בדברי חכמים ומצאנו התייחסות לשאלה זו: אמר רבי יהושע בן לוי: לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה¹ [שילמדו לדורות ממעשה העגל שנתקבלה תשובתו והתכפרו], שנאמר: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים. וזהו מה שאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: לא היה דוד ראוי למעשה בת שבע, שנאמר: ולבי חלל בקרבי² [אין בו יצר הרע], ולא היו ישראל ראויים למעשה העגל, שנאמר: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים. אלא למה עשו? ללמדנו, שאם חטאו רבים, אומרים להם³ לכו אצל רבים שעשו תשובה. ואם חטא היחיד אומרים לו לה אצל יחיד שעשה תשובה. וצריך ללמדנו את שני העניינים, כי אם היתה התורה מלמדת רק על יחיד, היינו סוברים שביחיד מועילה תשובה משום שלא מפורסם חטאו, אבל בציבור, שמפורסם חטאו, היינו אומרים שאין להם תשובה מפני שיש חילול ה' בחטאם. ואם הייתה התורה מלמדת על ציבור, היינו סוברים שמועילה להם תשובה⁴ משום שזכותם מרובה, אבל יחיד היינו אומרים שאין תשובתו מועילה. לכן צריכים להודיענו גם ביחיד וגם בציבור. דברים אלו תואמים לדברי רבי שמואל בר נחמני שאמר בשם רבי יונתן, מהו שנאמר נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על? שהקים עולה של תשובה. עד כאן מאמר חז"ל.